

ники романо-германського права : прецедент, доктрина / М. Н.Марченко // Вестн. МГУ; Сер.11: Право. – 2000. – № 4 – С. 52-63. **9.** *Марченко М. Н.* Правовые системы современного мира: учеб.пособ. / М. Н. Марченко. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2008. – 598 с. **10.** *Марченко М. Н.* Сравнительное правоведение: учебник.– [2-е изд., перераб. и доп.] / М. Н. Марченко. – М.: Проспект, 2011. – 781 с. **11.** *Марченко М. Н.* Судебное правотворчество и судейское право: моногр. / М. Н.Марченко.– М.: Проспект, 2011. – 389 с. **12.** Офіційний Веб-сайт «Верховна Рада України». – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.kiev.ua>. **13.** *Погребняк С. П.* Вплив судової практики на юридичні акти в англо-американському праві / С. Погребняк // Вісн. Акад. прав. наук України. – 2004. – № 2 (37). – С. 24-34. **14.** *Романов А. К.* Правовая система Англии: учеб. пос. / А. К. Романов. – М.: Дело, 2000. – 345 с. **15.** *Ткаченко С. В.* Рецепція права в перехідний період розвитку Росії: моногр. / С. В. Ткаченко. – М.: Юрлитинформ, 2011. – 223 с. **16.** *Уолкер Р.* Английская правовая система / Р. Уолкер; пер. с англ. – М.: Междунар. отношения, 1980. – 326 с.

ЮРИДИЧЕСКАЯ ПРОФЕССИЯ В ПРАВОВЫХ СЕМЬЯХ МИРА

Хаустова М.Г.

В статье проанализированы роль и значение юридических профессий в становлении и развитии правовых семей современности. Выделены виды юридической деятельности – научная, правоприменительная и другие, их влияние на формирование романо-германской и англо-американской правовых семей.

Ключевые слова: юридическая профессия, правовая система, романо-германская правовая семья, англо-американская правовая семья, доктрина.

LAW PROFESSIONS ON THE WORLD LEGAL FAMILIES

Haustova M. G.

The role and importance of law professions as to the formation and development of present legal families are analyzed in the article. Besides, such kinds of law activities as scientific and law applying ones are indicated and their influence on the formation of romano-german and English-american legal families is shown.

Key words: law profession, law system, romano-german family, English-american legal family, doctrine.

Надійшла до редакції 27. 10. 2011 р.

УДК 347.734(477+436)«19/20»

В. Є. Кириченко,
д-р юрид. наук, доцент
Харківський національний
університет внутрішніх справ

АКЦІОНЕРНІ ЗЕМЕЛЬНІ БАНКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ ОРГАНІЗЦІЙНО-ПРАВОВОЇ ФОРМИ

Студіюються вітчизняний і зарубіжний історичні досвіди появи і правового регулювання такої організаційно-правової форми підприємництва, як акціонерне товариство. Аналізується практика використання даної форми для запровадження в Російській імперії інституту довго-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

строкового кредиту. Розглядається співвідношення загальноправових норм і норм сепаратного законодавства.

Ключові слова: кредитування, акціонерна компанія, банк, іпотека, організаційно-правова форма.

У сучасній Україні протягом 20 років її незалежності, декларується намір створення інституту довгострокового кредитування, від функціонування якого залежить успішний розвиток багатьох галузей вітчизняної економіки. Однак далі декларацій справа не пішла, хоча за цей час у державі вдалося напрацювати певну нормативно-правову базу, яка пропонує приватній ініціативі організаційно-правові форми для втілення сміливих задумів. Проте й тут ми не можемо назвати оптимальним законодавство, що вносить діяльність акціонерних товариств. І саме подальше вдосконалення існуючих норм робить своєчасним звернення до історичних витоків, тим більше що дореволюційна цивілістика ввбрала в себе найкращий вітчизняний і зарубіжний досвід використання акціонерної форми при організації іпотечно-го кредитування, який до того ж встиг пройти апробацію щодо слов'янського менталітету.

Цей досвід цікавив дореволюційних науковців [Див.: 5; 12; 14; 17; 19; 20; 26; 39; 46; 51; 53; 54], причому зауважимо, що саме історичному аспекту, ґенезі акціонерної форми більшу увагу приділяли західні фахівці, а не

російські дослідники. Не обходили його й радянські вчені [Див.: 1; 3; 4; 13; 20; 23; 52] навіть за умов відсутності в Радянському Союзі як акціонерних товариств, так і іпотечних банківських установ. Що ж до сьогодення, то за умов відродження підприємництва дані проблеми набувають неабиякої актуальності [Див.: 2; 6; 16; 22; 24; 38; 41; 42; 48].

Проте й на даний час за наявності такої історіографії аналізована тематика залишається надзвичайно актуальною й неоднозначною у сприйнятті. Тому в пропонованій статті ми звернемося до досвіду правової регламентації діяльності акціонерних земельних банків і спробуємо з'ясувати закономірності й особливості, притаманні російській практиці.

Більшість сучасних науковців, вивчаючи появу і практику застосування такої організаційно-правової форми, як акціонерне товариство, розпочинають історичну ретроспективу (принаймні, що стосується Російської імперії) з XIX ст. [16; 24]. Однак так звана стара школа дослідників розглядала виникнення такої інституції значно глибше, вивчаючи її появу ще з допетровських часів [Див.: 25; 46], а в деяких

випадках (як-от у блискучому екскурсі А. І. Камінки) генеза акціонерної компанії простежується навіть з часів Стародавньої Греції і Стародавнього Риму [19]. Саме вказаний учений наводить унікальний досвід Генуї, де під час сплеску приватної ініціативи, пов'язаної із впровадженням державного кредиту, конструюється первинна форма акціонерної компанії, а на початку XV ст. в процесі консолідації певних груп кредиторів організовується Банк св. Георгія (Casa de S. Giorgio), який з 1419 р. – і з цим погодились майже всі дослідники – набуває ознак акціонерної компанії [19, с. 146, 147].

Італійський національний досвід унаслідок бурхливого розвитку торгівлі достатньо швидко поширюється в Англії й Голландії. Будучи збагаченим голландською практикою, він підкорює Францію, хоча в ній запозичення чужого досвіду відбувалося завдяки не приватній ініціативі, а зусиллям державної влади. Саме такий спосіб і зумовив поразку цієї владної ініціативи на початковому етапі розвитку акціонерної справи. Більше того, вважається, що французька практика засновництва привілейованих акціонерних компаній на підставі особливих урядових актів стала стримуючим чинником на шляху загального законодавчого вноرمуван-

ня цієї організаційно-правової форми. Торговельна практика самостійно, поза правовим полем сформувала цю інституцію, що лише згодом отримала нормативно-правове регулювання. Справу вдалося виправити тільки з прийняттям у 1807 р. Комерційного (Торгового) кодексу Франції (Code de Commerce) [21], у якому акціонерна форма здобула загальне законодавче визнання, хоча заснування акціонерної компанії й потребувало згоди уряду. Такий прорив у законодавчому регламентуванні акціонерної форми підприємництва призвів до того, що Франція однією з перших використала дану форму при організації іпотечного кредиту, втіливши в неї прусський досвід Сілезького ландшафту (Silesian Landschaft, Breslau) й заснувавши в 1852 р. Національний іпотечний банк Франції (Crédit Foncier de France). Останній перетворив іпотечну установу з об'єднання позичальників (як це мало місце в Сілезії) на посередницьку установу, що об'єднала кредиторів.

Що ж стосується Російської імперії, то така форма об'єднання, як акціонерна компанія, не коренилася в народному житті, а прийшла до нас із країн Західної Європи. Цікавим є й те, що, як і у Франції, такою формою в Росії зацікавилася перш за все влада. Про її по-

інформованість ми дізнаємося зі звернення до царя Олексія Михайловича, в якому пропонується створити китобійний промисел, який вже створили голландські та французькі купці [25, с. 17]. Але юридично справа зрушила з місця лише після мандрівок Петра I до Голландії й Англії. Побачивши в Європі, як деякі голландські акціонерні компанії сплачували своїм акціонерам до 50 % дивідендів, цар не зміг залишитися байдужим і в 1699 р. видав перший указ щодо створення купцями, як і в інших державах, торговельних компаній [37]. У 1724 р. він знову звертається до проблеми влаштування торгового підприємництва, ухваливши указ, за яким в одній із компаній, що засновується, капітал слід поділити на певні частки пайщиків – «сие учинить с примеру Ост-Индской Компании» [Див.: 29, п. 3; а також: 46, с. 184, 197, 198; 25, с. 20]. І хоча ми бачимо, що в цих указах ідеться про «кумпанства» на зразок західноєвропейських акціонерних колоніальних компаній, зі змісту нормативного матеріалу можна дійти висновку, що законодавець слабко уявляв собі, що ж це таке.

Із цього приводу й А. І. Камінка, і П. М. Мілюков зазначають, що західноєвропейський досвід щодо того, як вести торговельну справу за допомогою компаній,

влада використовувала перш за все у своїх фіскальних інтересах і зверталася до італійських, голландських та англійських напрацювань лише з метою створення державних монополій [19, с. 329, 330; 27, с. 532]. Прикладом такої політики, а також першою російською акціонерною компанією стала заснована в 1757 р. «Російська в Константинополь торгуюча компанія» [35]. Для подальшої урядової практики щодо заснування акціонерних спілок уніфікованість не була властивою. Статути компаній, на які влада давала свою згоду, дуже різнилися за змістом, однак вони ставали джерелом так званого сепаратного законодавства, яке (хоча й на локальному рівні) поступово починало вноормувати акціонерну справу в імперії, напрацьовуючи дуже цінний правовий досвід. При цьому суперечлива практика й наявність зловживань, що супроводжували діяльність поодиноких акціонерних компаній, не сформували у владних колах прихильного ставлення до цієї інституції. Уряд хоча й дозволяв появу нових компаній, але ставився до цього достатньо сторожко й не вагався скасовувати реєстрацію, якщо стикався зі зловживаннями в цій сфері. Підкреслимо й те, що успіх очікував тільки ті акціонерні компа-

нії, де окрім публічної складової до справи долучалася приватна ініціатива.

Проте з початку XIX ст. критична маса набутого досвіду в царині акціонерної справи, яка відбивалася в нормах сепаратного законодавства, стала вимагати від влади певних кроків з унормування цих правовідносин на загальному законодавчому рівні. Підставою для цього стала заснована в 1782 р. в Санкт-Петербурзі «Акціонерної для створення кораблів компанії», яка не змогла на початку XIX ст. впоратися із власними боргами. У серпні 1805 р. Олександр I підписав указ, за яким на прикладі зазначеної компанії в чинному законодавстві закріплювався принцип обмеження відповідальності акціонерів розміром капіталу, покладеного учасником на формування складового капіталу компанії. Відповідальність акціонерів за межами їх внесків «противна самій сутності сього роду компаній» [28].

Наступним нормативно-правовим актом у цій сфері став імператорський маніфест від 1 січня 1807 р., яким Олександр I віддавав належне купецтву й на загальнозаконодавчому рівні підтвердив існування такої організаційно-правової форми, як товариство по дільницях, під якою й розумілась акціонерна компанія [31].

Законодавчі дії влади з унормування акціонерної справи протягом XVIII ст., як бачимо, були мінімальними. Розпочинаючи на початку XIX ст. кодифікаційну роботу, міністр юстиції звернувся до міністра торгівлі з проханням надати перелік законів, що стосуються торгівлі [19, с. 363]. Комерц-колегія виокремила 5 нормативних актів, що стосувались акціонерної форми ведіння торгівлі, а саме укази: від 27 жовтня 1706 р. [37], 8 листопада 1723 р. [32], 31 липня 1762 р. [36], а також правила і привілеї Російсько-Американської й Біломорської компаній [Див.: 47; 33]. Саме з правових норм указаних актів і було сформовано 2 статті у Зводі законів цивільних (Зводу законів Російської Імперії видання 1833 р.), що визначили фундаментальні засади такої організаційно-правової форми, як товариство по дільницях.

Однак уже 6 грудня 1836 р. світ побачив указ, яким було затверджено положення про компанії на акціях [7]. Як зазначалося в його преамбулі «заснування компаній на акціях, що дозволяється загальними законами, не було до цього часу визначено позитивними правилами» [7]. Саме останні і продовжили справу унормування умов виникнення й функціонування акціонерних компаній в

імперії. Але й після цього сформована нормативна база була далека від досконалості. Вихід з такої ситуації було знайдено в так званому «ручному керуванні» засновницьким процесом. Стаття 1388 Зводу законів цивільних установлювала, що «товариства сього роду засновуються за видами державного господарства з Височайшого затвердження» [44, ст. 1388], тим самим було запроваджено дозвільну (привілейовану) або концесійну систему засновництва. Державна Рада виходила з того, що сам дозвіл на створення компанії на акціях – це вже особливий привілей, який можна надавати товариству, що займатиметься загальнокорисною діяльністю, приносити прибуток собі й державі, а також запобігати розоренню акціонерів. Концесійна система робила локальні нормативні акти одними з найважливіших елементів акціонерного права. Устави акціонерних компаній оприлюднювались Урядуючим Сенатом як законодавчі акти в «Санкт-Петербурзьких сенатських відомостях». Такі локальні акти (статути або, як називав їх Л. Є. Шепельов, – «приватні законодавчі акти» [52, с. 21]) конкретизували загальні законодавчі норми, поступово заповнюючи прогалини чинного законодавства, а в окремих

питаннях – навіть підміняючи його. Вони і стали джерелом сепаратного законодавства.

Ще від початку XIX ст. Уряд і Державна Рада усвідомлювали важливість і корисність акціонерного підприємництва як «...засобу, що породжує рух народних капіталів і надає їм більш-менш вигідного спрямування ..., як джерела розумних покращань у державі, що відбуваються без будь-якого пожертування з боку казни...» [52, с. 36]. Проте остаточної довіри до цієї форми підприємницької діяльності у влади не виникло, причиною чому були численні зловживання, що спіткали європейські країни й отримали такі назви, як «командитна лихоманка», «грюндерство», «мільні бульбашки», «тюльпанізм» тощо. Саме з таким законодавством і політичним ставленням до компаній на акціях влада підійшла до реформ 1861 р.

Банківську систему, що обслуговувала феодално-кріпосницьке господарство, було скасовано ще напередодні реформ як неефективну й непотрібну через відсутність кріпосних, які раніше служили заставою по отриманих кредитах. В указі Урядуючому Сенату Олександр II, зокрема, зазначав: «Устрій наших головних державних банкових установлень, які засновано ще в минулому столітті,

більше не відповідає сучасним обставинам і потребує докорінної перебудови» [50].

Підготовку нормативної бази було розпочато традиційно – з утворення спеціальної урядової комісії з устрою земських банків [49]. Оскільки дореформені іпотечні установи стали непосильним тягарем для фінансової системи імперії, комісія у своїй правотворчості концептуально виходила з того, що кредитні ініціативи мають належати приватному капіталу, а не державі. Найпривабливішими банками, відповідаючими інтересам землевласників за своєю організаційною формою, з точки зору комісії, було визнано банки земського типу, тобто кредитні товариства, створені на засадах кругової поруки самих позичальників. Не виключалася комісією й акціонерна форма організації іпотечних установ, однак їх комерційна спрямованість викликала в урядовців певні побоювання.

Хоча офіційно висновки комісії й не були використані, дійсність формувалася саме за цим сценарієм, за тим алгоритмом який, як уже зазначалося, пройшла Західна Європа: спочатку виник пруський Сілезький ландшафт, що об'єднав позичальників, а потім Національний іпотечний банк Франції, який за допомогою акціонерної форми об'єднав кредиторів.

У Росії стан державних фінансів не давав Уряду можливості виявити в цьому питанні традиційну активність і власним коштом узяти участь у заснуванні іпотечного банку. До того ж існувала реальна загроза знецінення викупних свідоцтв у разі появи на фінансовому ринку іпотечних цінних паперів. Тому урядовці вирішили за доцільне надати справі влаштування іпотечного кредиту можливість рухатися природним способом [49, т. 4].

Приватна ініціатива зрушила справу з місця у травні 1864 р., коли в Одесі було засновано кредитне товариство «Земський банк Херсонської губернії» [8], що поширювало свою дію на землевласників Херсонської губернії, які за законом мали право розпоряджатися своєю земельною власністю. Банк було створено ще до початку функціонування земств [40], і, за даними Кредитної канцелярії, Херсонське земство не брало участі в заснуванні товариства поземельного кредиту. Сама ж назва банку була запозичена з проекту Комісії з устрою земських банків 1859–1861 років [45, с. 47].

Нечисленність земельних кредитних установ у Російській імперії в поєднанні з неабияким попитом на іпотечні кредити, підвищувала комерційну привабливість для підприємців заробити на наданні таких фінансо-

вих послуг, як іпотечні кредити, і зумовлювала зростання інтересу до акціонерної форми організації банківської справи [52, с. 85]. Але існували і стримувальні чинники. За перше пореформене десятиріччя зроблено декілька спроб створення іпотечних банків у формі акціонерних товариств, однак жодна з них не мала успішного завершення. За оцінкою тогочасних економістів, причина крилася у відсутності вільного капіталу, нерозвиненості фондового ринку, внаслідок чого суспільство не було обізнано з такими фінансовими інституціями, як інвестування в цінні папери [Див.: 43, с. 11; 18, с. 9].

Перша заява про заснування акціонерного земельного банку надійшла до Міністерства фінансів наприкінці 1870 р. від харківських землевласників і купецтва. Ініціаторами цієї справи були купець першої гільдії О. К. Алчевський та управляючий Харківською конторою Державного банку І. В. Вернадський [15, арк. 1]. Готуючи проект статуту, тобто майбутнього локального законодавчого акта, розробники скористалися законотворчим досвідом підготовки такого статуту Земського банку Херсонської губернії (з якого були запозичені норми, регулюючі іпотечні операції), а також статутів уже існуючих комерцій-

них акціонерних банків, (з яких до цієї творчої компіляції ввійшли норми щодо основного капіталу, прав акціонерів і принципів управління установою) [15, арк. 1].

Ініціатива була підтримана місцевою владою – харківським губернатором Д. М. Крапоткіним, який вважав (і не безпідставно), що нова кредитна установа сприятиме розвитку сільського господарства губернії. Проект статуту отримав також згоду міністра фінансів М. Х. Рейтерна і 12 грудня 1870 р. надійшов до Державної Ради. Під час його розгляду в Департаменті державної економії суттєвих правок внесено не було. Можновладців непокоїла лише відповідальність банку за своїми зобов'язаннями. Більш звичними були кредитні установи, що створювалися на засадах взаємної поруки позичальників. Тому Департамент вирішив погодитися із заснуванням Харківського земельного банку у формі акціонерної компанії без кругової поруки лише для експерименту. Проект статуту отримав Височайше затвердження 4 травня 1871 р. [11].

Теоретично для введення статуту в дію Сенат мав повідомити всі установи й осіб, яких стосувався цей локальний законодавчий акт. Практика ж пішла іншим шляхом: акціонерний банк дізнавався про затвер-

дження статуту від Міністерства фінансів, його оригінал направлявся до Урядуючого Сенату, а засновники отримували право розпочати організацію компанії й публічний випуск акцій. Доведення ж статуту до відома загалу здійснювалося через його оприлюднення в Зібранні узаконень і розпоряджень уряду.

Проект статуту Полтавського земельного банку надійшов на розгляд до Міністерства фінансів майже через рік після затвердження харківського. З огляду на те, що він отримав згоду царя 8 квітня 1872 р. [10], влада вважала харківський експеримент вдалим. Останній виявився, так би мовити, «заразливим», а Міністерство фінансів було змушене констатувати, що «у публіки виявилось велике прагнення до засновництва акціонерних земельних банків» [42, с. 47]. Урядовці, у свою чергу, були поставлені перед необхідністю в нормувати ці відносини на загальному рівні, що й було зроблено 31 травня 1872 р. Височайшим затвердженням думки Державної Ради щодо тимчасового порядку заснування приватних кредитних установлень [30]. При цьому міністр фінансів уповноважувався затверджувати статuti таких банків за умови, що вони будуть змістовно відповідати статутам, які вже затверджені царем

і визнані взірцевими. Для поземельних банків зразковими визнавалися статuti Харківського, Тульського й Полтавського банків. Протягом року міністр затвердив 8 статутів акціонерних земельних банків [9], серед яких 2 кредитні установи (Київський і Бессарабсько-Таврійський банки) були засновані в українських губерніях.

Організація в Російській імперії довгострокового іпотечно-поземельного кредиту стало справою приватної ініціативи. Серед численних організаційно-правових форм, у яких за чинним на той час законодавством могла існувати кредитна діяльність, практика обрала акціонерні товариства. Такий підхід давав можливість досягти 2 цілей: (а) наситити ринок доступним кредитом і (б) отримати прибуток від надання таких послуг. Закладені ще за часів Миколи I принципи акціонерної політики, що базувалися на дозвільній системі засновництва і приматі сепаратного акціонерного законодавства перед загально-правовими нормами, дозволив державі впровадити дійовий контроль над корпоративним середовищем і ринком цінних паперів. А це, у свою чергу, допомогло уникнути хаотичності й некерованості в емісійних процесах і не допустити потрясінь, яких зазнали провідні європей-

ські держави в 70-ті роки XIX ст., акціонерне законодавство яких будувалося на явочному принципі заснування акціонерних компаній і на відсутності обмежень для приватних осіб.

Список літератури: 1. *Бовыкин В. И.* Зарождение финансового капитала в России: моногр. / В. И. Бовыкин. – М. : Изд-во МГУ, 1967. – 295 с. 2. *Бовыкин В. И.* Коммерческие банки Российской империи: моногр. / В. И. Бовыкин, Ю. А. Петров. – М. : Перспектива, 1994. – 366 с. 3. *Бовыкин В. И.* Формирование финансового капитала в России. Конец XIX в. – 1908 г. : моногр. / В. И. Бовыкин. – М. : Наука, 1984. – 288 с. 4. *Брегель Э.* Капиталистический кредит: Управлением учеб. завед. НКФ СССР допущено в качестве учеб. пособия для высш. финн.-эконом. учеб. завед. / Э. Брегель, А. Цаголов ; отв. ред. Л. А. Кадышев. – М. – Л. : Госфиниздат, 1939. – 480 с. 5. *Бунге Н. Х.* Об открытии в Киеве новых банков / Н. Х. Бунге // Киевлянин. – 1872. – 30 марта. 6. *Венгерська В. О.* Розвиток кредитно-банківської системи на Правобережній Україні у другій половині XIX ст. : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Венгерська Вікторія Олексівна. – Житомир, 1998. – 196 с. 7. Высочайше утвержденное положение о компаниях на акциях: Именной данный Сенату указ. Декабря 6 // ПСЗ. – II. Отд. I. – Т. XI. – 1836. – № 9763. 8. Высочайше утвержденный Устав Земского Банка Херсонской губернии // ПСЗ (Полное собрание законов Российской империи). – II. – Т. XXXIX. – 1864. – № 40898. 9. Высочайше утвержденный Устав Киевского земельного банка // ПСЗ. – II. – Отд. 2-ое. – Т. XLVII. – 1872. – № 51062; Самарского (№ 51063); Нижегородского (№ 51064); Московского (№ 51061); Виленского (№ 51227); Ярославско-Костромского (№ 51229); Бессарабско-Таврийского (№ 51294); Саратовско-Симбирского, Донского (№ 51328). 10. Высочайше утвержденный Устав Полтавского земельного банка // ПСЗ. – II. – Отд. 2-ое. – Т. XLVII. – 1872. – № 50708. 11. Высочайше утвержденный Устав Харьковского земельного банка // ПСЗ. – II. – Отд. 2-ое. – Т. XLVI. – 1871. – № 49556. 12. *Hermán R.* Der Rechtscharacter der Actienvereine / R. Hermán. – Leipzig, 1858. – 56 с. 13. *Гиндин И. Ф.* Банковские монополии в России накануне Великой Октябрьской социалистической революции / И. Ф. Гиндин, Л. Е. Шепелёв // Истор. зап. : сб. статей / АН СССР, Ин-т ист. – Т. 66. – М. : АН СССР, 1960. – С. 20–95. 14. *Goldschmidt Z.* Der Lucca-Pistoja-Actienstreit / Z. Goldschmidt. – Frankfurt a. M., 1859. – 75 с. 15. ДАХО. – Ф. 71. – Оп. 1. – Спр. 27. 16. *Долинская В. В.* Акционерное право: основные положения и тенденции / В. В. Долинская. – М. : Wolters Kluwer, 2003. – 729 с. 17. *Иеринг Р.* Цель в праве / Р. Иеринг [под ред. В. Р. Лицкой ; пер. : Н. Ф. Дерюжинский, Н. В. Муравьев]. – Спб. : Тип. Н. В. Муравьева, 1881. – 188 с. 18. Императорское Вольное Экономическое Общество, III отделение : Стеногр. отчет заседания от 20 янв. 1873 г. [предмет прений поземельный кредит]. – Спб. : Тип. т-ва «Общественная польза», 1873. – 528 с. 19. *Каминка А. И.* Акционерные компании: юрид. исследование. – Т. 1 / Каминка А. И. – Спб. : Типо-литогр. А. Е. Ландау, 1902. – 512 с. 20. *Кильчевский В. А.* Какая разница между частным банком и кредитным товариществом (Из бесед на кооперативных курсах) / В. А. Кильчевский. – Смоленск, 1913. – 48 с. 21. Коммерческий кодекс Франции : [сборник] / [предисл., пер. с фр., доп., слов.-справ. и коммент. В. Н. Захватаева]. – М. : Wolters Kluwer Russia, 2008. – 1269 с. 22. *Краснікова О. М.* З історії становлення і функціонування земельних банків в Україні (1861–1918 рр.) / О. М. Краснікова // Укр. істор. жур. – 1999. – № 6. – С. 64–68. 23. *Кулагин М. И.* Избранные труды по акционерному и торговому праву / М. И. Кулагин. – [2-е изд., испр.] – М. : Статут, 2004. – 363 с. 24. *Кушнирук А. С.* Основные закономерности становления и развития акционерного права в дореволюционной России / А. С. Кушнирук // Правоведение. – 2004. – № 1 (252). – С. 224–230. 25. *Лаппо-Данилевский А. С.* Русскія промышленныя и торговыя компании въ первой половинѣ XVIII столѣтія : истор. очеркъ / А. С. Лаппо-Данилевский. – Спб. : Тип. В. С. Балашевъ и Ко, 1899. – 126 с. 26. *Merlin Questions de droit m. «Action» et «Actionnaire»* / Merlin. – Paris, 1830. – 48 с. 27. *Милюков П.* Государственное хозяйство России в первой четверти XVIII столетия и реформа Петра Великого [2-е изд.] / П. Н. Милюков. – Спб. : Тип. М. М. Стасюлевича, 1905. – 742 с. 28. Об ответственности Акционерным компаниям, в случае взысканий, одним складочным капиталом: Сентября 6. Сенатский, вследствие Именного указа Августа 1 // ПСЗ. – I. – Т. XXVIII. – 1805. – № 21900. 29. Об учреждении компании для торгоа с Испаниею под управлением Коммерц-Коллегии: Именной указ. Августа 4 // ПСЗ. – I. – Т. VII. – 1724. – № 4540.

30. Об учреждении частных кредитных установлений: Высочайше утвержденное мнение Гос. Совета // ПСЗ. – II. – Т. XLVII. – 1872. – № 50913. 31. О дарованных купечеству новых выгодах, отличиях, преимуществах и новых способах к распространению и усилению торговых предприятий: Манифест. Января 1 // ПСЗ. – I. – Т. XXIX. – 1807. – № 22418. 32. О заведении компании китовой ловли и о приеме в оную иностранцев на равне с Русскими: Именной указ. Ноябрь 8 // ПСЗ. – I. – Т. VII. – 1723. – № 4349. 33. О именовании компании, составившейся для промыслов и торговли по Северо-восточному морю промыслов и торговли Российско-Американскою компаниею. – С приложением правил, привилегий и акта оной компании: Именной данный Сенату указ. Июля 8 // ПСЗ. – II. Отд. I. – Т. XXV. – 1799. – № 19030. 34. О прекращении приема вкладов в Заемном банке, Сохранных Казнах и Приказах Общественного Презрения, и о продолжении такового в Коммерческом Банке по 1 июля 1860 года: Указ Правительствующему Сенату // ПСЗ. – II. – Т. XXXIV. – 1859. – № 35287. 35. О привилегии Московской первой гильдии купцу Хостатову и его товарищам на заграничную торговлю от Темерниковского порта, и об именовании сего торгового товарищества Российскою в Константинополь торгующую коммерческою компаниею: Сенатский указ. Февраля 24 // ПСЗ. – I. – Т. XIV. – 1757. – № 10694. 36. О разных постановлениях касательно торговли: Именной состоявшийся в Сенате указ. Июля 31 // ПСЗ. – I. – Т. XVI. – 1762. – № 11630. 37. О составлении купцами, как и в других Государствах, торговых компаний, о расписании городов по торговым делам на провинции, с подчинением малых городов главному Провинциальному городу и о причислении к слободам разночинцев, имеющих промыслы: Именной указ. Октябрь 27 // ПСЗ. – I. – Т. III. – 1699. – № 1706. 38. *Пашенцев Д. А.* Правовое регулирование финансовой деятельности в Российской империи (вторая половина XIX – начало XX века) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / Пашенцев Дмитрий Алексеевич. – М., 2005. – 341 с. 39. *Петражицкий Л. И.* Акционерная компания: Акционерные злоупотребления и роль акционерных компаний в народном хозяйстве / Л. И. Петражицкий. – СПб. : Тип. Мин-ва финн. В. Киришаума, 1898. – 307с. 40. Положение о губернских и уездных земских учреждениях: Высочайше утвержденное. 1 января 1864 г. // ПСЗ. – II. – Т. XXXIX. – 1864. – № 40457. 41. *Проскуракова Н. А.* Земельные банки Российской империи: моногр. / Н. А. Проскуракова. – М. : РОССПЭН, 2002. – 518 с. 42. *Райский Ю. Л.* Акционерные земельные банки в России во второй половине XIX – начале XX веков : дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.02 / Райский Юрий Леонидович. – Курск, 1998. – 565 с. 43. *Розенталь Л.* По вопросу о земельном кредите, предложенном на съезде сельских хозяев / Л. Розенталь. – СПб., 1865. – 63 с. 44. Свод Законов Гражданских // СЗ РИ (Свод Законов Российской Империи). – Т. X. – Ч. I. 45. Стенографический отчет общих собраний Первого Съезда представителей российских земельных банков. – СПб. : Тип. В. Безобразова, 1874. – 261 с., [XVI] с. 46. *Тарасов И.* Учение об акционерных компаниях: моногр. [в 2-х вып.]. – Вып. 1: Основные понятия, история, значение и учреждение акционерных компаний – 1879; Вып. 2: Акционерный капитал, акция, акционер, управление, ликвидация и погашение акций – 1880 / И. Тарасов. – [2-е изд., изм. и доп.]. – Ярославль : Тип. Г. Фальк, 1879. – 598 с. 47. *Тихменев П. А.* Историческое обозрение образования Российско-Американской компании и действий её до настоящего времени [в 2-х т.] / П. А. Тихменев. – СПб. : Тип. Эдуарда Веймара, 1861. – 1392 с. 48. *Тихонов А. И.* Кто и как создавал новые русские банки: становление кредитной системы в постсоветской России / А. И. Тихонов, Е. Б. Белова, В. В. Лазарев // Информ. бюл. Ассоц. «История и компьютер». – 1998. – № 23. – С. 121, 122. 49. Труды Комиссии Высочайше учрежденной 10 июля 1859 г. для устройства земских банков. Т. 1–4. – СПб. : Издание Комиссии для устройства Земских Банков – Тип. В. Безобразова и Комп., 1860–1862. – Т. 1. Проект положения о земских кредитных обществах. – 1860; Т. 2. Материалы. – 1860; Т. 3. Материалы для ипотечного кредита. – 1861; Т. 4. : Проект положения о частных кредитных учреждениях, производящих операции по залого недвижимых имуществ. – 1862. 50. Указ Правительствующему Сенату и Высочайше утвержденное Положение о государственных пятипроцентных банковых билетах и о вкладах в государственных банковых установлениях // ПСЗ. – II. – Т. XXXIV. – 1859. – № 34852. 51. Цитович П. П. Очерки по теории торгового права: Вып. 1: Из лекций в осеннем полугодии 1900 г. / П. П. Цитович. – СПб. : Типо-литогр. Б. М. Вольфа, 1901. – 112 с. 52. *Шепелев Л. Е.* Акционерные компании в России: моногр. / Л. Е. Шепелев. – Л. : Наука ; Лен. отд., 1973. – 347 с. 53. *Шершеневич Г. Ф.* Курс торгового права [3-е изд.] / Г. Ф. Шершеневич. – Казань : Типо-

ПРОБЛЕМИ ЗАКОННОСТІ

литогр. Имп.Ун-та, 1899. – 879 с. **54.** *Элиасберг Е.* Представляет ли собой акционерный устав закон или договор : решение Правительствующего Сената за 1908 г. № 73 / Е. Элиасберг // Вестн. права и нотариата. – 1912. – [№ 11, № 41]. – С. 1003–1005.

АКЦИОНЕРНЫЕ ЗЕМЕЛЬНЫЕ БАНКИ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ: ОПЫТ РЕГУЛИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОЙ ФОРМЫ Кириченко В. Е.

Исследуются отечественный и зарубежный исторические опыты возникновения и правового регулирования такой организационно-правовой формы предпринимательства, как акционерное общество. Подвергнута анализу практика использования этой формы для организации в Российской империи института долгосрочного кредита. Рассматривается соотношение общеправовых норм и норм сепаратного законодательства.

Ключевые слова: кредитование, акционерная компания, банк, ипотека, организационно-правовая форма.

JOINT STOCK LAND BANKS OF THE RUSSIAN EMPIRE – THE EXPERIENCE OF THE LEGAL REGULATION OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL FORM Kirichenko V.

We study home and foreign historical experience of origin and legal regulation of such organizational and legal form of business as a joint stock company. We analyzed the practice of this form using for the organization of the institute for long-term loan in the Russian Empire. We consider the ratio of general rights standards with standards of a separate law.

Key words: financing, joint stock company, bank, mortgage, organizational and legal form.

Надійшла до редакції 18.11.2011 р.

УДК 340.15:331.104(477)

С. А. Черніченко,
*канд. іст. наук, доцент, Національний
університет «Юридична академія України
імені Ярослава Мудрого», м. Харків*

ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ З РЕГУЛЮВАННЯ ПРИВАТНИХ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ У ПЕРШІ РОКИ НЕПУ (1921–1924 РР.)

У статті висвітлено становлення системи приватного промислового підприємництва в Україні, сприяння цьому процесу видаваних у той період державних законодавчих актів. Разом з цим, як показано в статті, зі зміцненням соціалістичного сектора господарства державні органи підсилюють економічний тиск на приватників, обмежують їх діяльність, поступово витісняючи з виробництва й товарообігу.

Ключові слова: державні органи, приватне підприємництво, орендарі, економічний тиск, фінансовий стан.